

РЕКРУТСЬКА ПОВИННІСТЬ ТА ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ЯК ЗАСІБ ЕТНІЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ДОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД

У статті досліджується асимілятивний вплив рекрутської повинності та військової служби на мешканців Правобережної України. Окреслено основні підходи до вивчення даної проблематики в українській та зарубіжній історичній науці та зауважено, що тема ще потребує всебічного, комплексного розкриття. На основі аналізу історичних джерел, нормативно-правової бази та історіографії, висвітлено умови та механізм асиміляції найчисельніших етносів регіону, а саме: українців, поляків та євреїв. З часу запровадження рекрутської повинності у Правобережжі в 1794 р. до її виконання були залучені тільки представники корінного етносу краю – українські селяни та міщани, які одразу сповна відчули її тягар. Вже за кілька років виконання повинності вона негативно позначилася не тільки на економічному житті краю, але на етнODEMOГРАФІЧНІЙ ситуації. З українського середовища вимивались найбільш продуктивні в господарському та демографічному плані ресурси. Умови та обставини рекрутського набору чинили надзвичайно негативний вплив на морально-психологічний стан молодих людей, що потрапили до числа новобранців. Ще до початку служби, в ході набору, їх сила волі ламалася. Це дозволяло згодом, під час військової служби, повністю позбавити таких людей індивідуальної самосвідомості. Таким чином знеособлювалась значна частина рекрутів-українців. Подібні процеси стосувалися й євреїв та поляків, які були залучені до виконання рекрутської повинності у 1827 та 1831 роках відповідно. В статті зауважені окремі особливості впливу рекрутчини на представників кожного з народів та єдину щодо них національну політику російського уряду, спрямовану на зміну етносоціальної, а відтак і культурної та політичної ситуації в краї.

Ключові слова: Правобережна Україна, рекрутська повинність, асиміляція, українці, поляки, євреї.

Нові суспільно-політичні умови, в яких опинилася Правобережна Україна після приєднання до Російської імперії, стали передумовою неминучих змін у соціокультурному житті краю. Процес інкорпорації новоприєданого регіону характеризувався активним його перетворенням на складову частину російської держави. Першими ж кроками в цьому напрямку було поширення самодержавства на українські землі системи російського управління, кріпосного права та низки пов'язаних із ним державних і земських повинностей, на яких трималася економіка та весь устрій імперії. Однією з найважливіших із державних повинностей була рекрутська, яка окрім суто утилітарної функції – забезпечення рядовим складом армії, мала значний потенціал для втілення національної політики імперії у її неросійських регіонах.

В зарубіжній історіографії проблема впливу рекрутської повинності та військової служби на представників іншоетнічного

населення Російської імперії представлена, в основному, працями сучасних російських дослідників, які розглядають означену проблему, здебільшого, через призму інтегруючої ролі російської армії у житті «окраїнних» народів імперії [10, 11, 9, 7]. Значний інтерес для нашого дослідження має праця сучасного американського дослідника Й. Петровського-Штерна [15], де автор розглядає службу євреїв у чужому для них етнокультурному середовищі як болісний, процес їх інтеграції в російське суспільство.

Польська історіографія в плані вивчення політики російського уряду в національному питанні на Правобережній Україні у XIX – на початку XX ст. розвивається у двох напрямках. Дослідження першого з них, представленого «традиціоналістським» напрямом, носять полоноцентричний характер і концентруються на вивченні «польського питання» [13, с.137] Представники «ревізійністського» напрямку вписують політику Російської імперії у загальноєвропейський контекст [13, с.138], і розуміють її як певну взаємодію російської держави та польським етносом. Основною ж проблематикою польських досліджень цього періоду є переважно національні повстання, конспірації і російські репресії [14, с.319].

В працях українських істориків висвітлені різні аспекти впливу військового фактору на суспільно-політичне, соціально-економічне, духовно-релігійне й культурне життя населення Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Для нас найбільший науковий інтерес становлять дослідження М. Бармака [8], В. Бережинського [5], О. Вигівської [6], Н. Мацко [12], О. Реєнта [17], А. Скрипника [20], П. Слободянюка [21], Т. Трофімук [22], А. Філінука [23, 24] та автора даної статті [18, 19], які, в хронологічних та географічних межах, торкаються порушеної в цій статті проблеми. Загалом вітчизняні історики небезпідставно вбачають в організаційній складовій рекрутської повинності та військової служби в імперській армії потужну асиміляційну складову. Проте, наразі в українській історіографії цілісного відображення асимілятивного впливу рекрутської повинності та військової на найчисельніші етноси Правобережної України, немає.

З моменту запровадження рекрутчини у Правобережжі, її справжню сутність відчули на собі й збагнули в першу чергу ті, хто її виконував – місцеве населення з числа українських селян і міщан. Більшість рекрутів із регіону набиралась із селян-кріпаків. Тому, як правило, їх доля під час наборів цілковито залежала від волі поміщиків.

Ось як описано рекрутські набори за кріпацтва: «Схопили мене таємно і зовсім несподівано, забили в дибиці й повезли. Читачу! Якщо не доводилося тобі бачити колишнього рекрутського набору, то можеш вважати себе щасливим, нічого страшнішого я й уявити собі не можу... Сидить собі чоловік у своїй хаті або працює на своєму чи панському дворі і гадки собі не має, бо накази про набори тримали у дуже великому секреті. Раптом, за наказом панським, накидаються на нього, хапають, в'яжуть мотузкою або ремнем руки назад, забивають ноги в дибиці, тримають

під вартою два-три тижні, а потім валять, як колоду, на воза й везуть під вартою аж у «присутствіс». Там обголять, переодягнуть і поженуть за сотні, тисячі верств... Нікому немає діла до того, що я один у батька, що в мене жінка й діти дрібненькі. Схопили і повезли. Так панові заманилося» [8, с.750].

Подібні способи здійснення рекрутського набору справляли гнітюче враження на все суспільство. Російська армія, яка наприкінці XVIII ст. поклала край існуванню Кримському ханству, звідки в Україну вдиралися орди людоловів, тепер тут брала свій ясир.

Негативне сприйняття українським соціумом державних повинностей відзеркалювало й відповідне ставлення до самої держави. Забираючи з селянських сімей молоду, найбільш фізично здорову, працездатну чоловічу частину, держава завдавала їм непоправних втрат, адже надії на повернення солдата додому після тривалої довголітньої служби практично не було [24, с.18]. Тому рекрутчина розцінювалась як найважча з усіх повинностей не лише для окремо взятих сімей, яких вона торкалась безпосередньо, а й цілих громад і всього українського населення.

Практика здійснення рекрутських наборів не змінилася й після скасування кріпацтва. Тепер уже самі громади призначали зі свого середовища відповідальних за постачання до рекрутських присутствій новобранців, яких туди як і раніше, приводили силоміць. Очевидець упіймання громадою та заковування у кайдани своїх співгромадян – двох молодих хлопців, так описував переживання присутніх при цьому дійстві: «Всі ми почували себе пригнобленими, пригніченими, ніби винними у скоєні якогось злочину» [16, с.233].

Рекрутська система набору не передбачала залучення до військової служби всього чоловічого населення. Набори здійснювались у відповідності до визначених окремими маніфєстами квот. Проте, за роки свого функціонування в Україні рекрутчина не оминула жодної родини представників оподаткованих станів, на яких лежав увесь тягар державних натуральних та грошових повинностей. Ті сім'ї, які не виконували рекрутську повинність фізично, все одно долучались до забезпечення рекрутського набору. Відповідно до нормативної бази рекрутської повинності, яка була представлена «Генерального установленням...» рекрутськими статутами, зводами статутів про повинності, вони зобов'язувались надавати кошти, гужовий транспорт, приміщення для утримання рекрутів під вартою, осіб для їх супроводу до прийому тощо. За таких обставин рекрутчина проникла в усі сфери життя українців й набула системного характеру, що є невід'ємною ознакою суспільного явища [19, с.101].

Перетворившись на суспільне явище, рекрутчина сформувала в народному середовищі цілу низку стереотипів, один із яких втілювався у визначенні «москаль». У XIX ст. поняття «солдат» та «москаль» були синонімічними і останнє слово вживалося у значенні солдат [16, с.236]. Але саме розуміння українцями поняття

«москаль» було набагато ширшим. По-перше, воно віддзеркалювало іноетнічну складову цього поняття. По-друге через негативне ставлення до російської (московської) армії та існуючих у ній порядків, набрало, відповідно, негативного змісту. І по-третє – через те, що за довгі роки служби солдат-українець асимілювався і ставав «московитом», втративши ті духовні цінності та зв'язки, які пов'язували його з попереднім життям [19, с.102].

Український письменник, етнограф, сучасник та очевидець рекрутських наборів Борис Познанський дуже колоритно і влучно описав «процес переродження вчорашнього спритного сільського парубка в незграбного рекрута». «Тут ті ж закони метаморфози, які ми бачимо в житті комах. Тут теж можна побачити моменти лялькового завмирання колишнього життя, щоб перетворитись з мужика в солдата» [16, с.236]. Усвідомлюючи що йому доведеться залишити в минулому все те чим він жив до цих пір, й розпочати нове і небажане життя він опинявся в перехідному, лімінальному стані, коли починаються особистісні зміни [19, с.102]. Через втрату всього, що складало сенс попереднього життя рекрута, нові – армійські порядки повністю ламали звичний для нього уклад життя, світоглядні засади і, зрештою, самосвідомість. Приставлений до новобранця «дядька» з числа «старих» солдат «вселяв йому думку, що все те миле і дороге, що він залишив – не добре, смішне, смішний і побут його села, і сільська манера, і його «мазепська» мова, і взагалі все те, що складало суть переживань життя. Так! в цьому новобранці цією процедурою *прийому*, а особливо в українцеві, остаточно вбивався homo sapiens, а залишався зоологічний представник відділу дворуких, що лише носить родову назву homo. Це був живий організм чисто фізіологічний, а психічно мертвий, готовий сповна сприйняти моральне обличчя таке, яке йому придасть приставлений до нього вихователь «дядька» і навколишнє середовище» [16, с.237].

Сучасники чудово розуміли, що у свідомості рекрута відбуваються не лише психологічні зміни, а й ціннісні. «Відданий у військову службу українець робився для своєї батьківщини в повному сенсі слова відрізаною скибкою: у ньому повинен був померти Луценко, Онищенко, а відродиться Лукін, Анісімов, він йшов не тільки в солдати, а й в «москалі» [16, с.238].

На підтвердження цього Б. Познанський наводить слова з рекрутської пісні, записаної С. Руданським від української кріпачки:

Заженуть тебе в дальню сторону
І почнуть муштрувати;
І зведуть тобі мову рідную
На чужу ізломати.
І наломимшся, і забудеш ти
Свою мову рідненьку...
Спом'янешь не раз не порідньому
Свою рідную неньку...

Тому рекрутчина сприймалася українським народом і тлумачиться автором цих рядків не інакше як «народовбивство» [16, с.238].

Рекрутська повинність як специфічний спосіб комплектування армії, крім вище означеного, ще й дав можливість імперським властям стерти в середовищі українського селянства та нащадків козаків пам'ять про втрачену власну державність. Проте в даному випадку вона прислужилася більше у Лівобережжі та Слобожанщині, оскільки у Правобережній Україні, в силу її історичного розвитку, пам'ять про козацькі часи підтримувалася хіба що згадками про Коліївщину. Ліквідувавши Запорозьку Січ та залишки автономії Гетьманщини у вигляді полково-сотенного устрою, російська імператриця взялася за формування на основі колишніх козацьких полків підрозділів регулярної російської армії.

Попри повільні темпи цієї кампанії, на початок російсько-турецької війни у 1787 р. вони всі вже були складовою частиною імперських збройних сил. Попри все їм вдалося зберегти зв'язок зі своїм козацьким минулим, оскільки в окремих залишилися старі назви: Стародубський, Київський, Переяславський, Чернігівський та Ніжинський. А новостворені роти також мали певну територіальну прив'язку, що ототожнювало їх із колишніми сотнями, офіцерський склад був зкомлектований в основному колишньою козацькою старшиною. До того ж карабінерів набирали лише з представників козацького стану, що надавало російським підрозділам на територіях колишньої Гетьманщини винятково козацького характеру.

З поширенням у регіоні рекрутської повинності усі оподатковані стани – козаки, міщани та селяни – підлягали її виконанню фізично, отже, виключно козацькому складові збройних сил Гетьманщини був покладений край. Рекрутів набирали відповідно до законодавства з усіх оподаткованих станів, а потім відправляли партіями у віддалені райони імперії, що дозволяло запобігти значній концентрації представників українського й інших неросійських етносів у межах одного військового підрозділу.

Таким чином, запровадження рекрутської системи комплектування військ повністю зруйнувало традиції формування козацьких українських полків у регулярній російській армії.

В ході інкорпорації Правобережної України до складу Російської імперії означилася низка обставин суспільно-політичного і економічного характеру, що вимагала від властей перегляду фінансової політики держави щодо населення регіону, а це, в свою чергу, не могло не призвести до перегляду повинностей, виконуваних місцевим населенням [18, с.189]. Після поразки польського повстання пришвидшилася кампанія російської столичної та місцевої адміністрації проти зuboжілого польського населення Південно-Західного краю, метою якої було декласувати загал дрібної шляхти й асимілювати її з категорією селян-одnodворців [2, с.145].

Вже 19 жовтня 1831 р. в іменному указі про одnodворців та громадян західних губерній, Микола I наказував негайно закінчити справу щодо розбору польської шляхти [2, с.255].

Залучення однодворців Правобережної України до виконання рекрутської повинності не мало на меті посилення армії, а було, радше наслідком і інструментом цілеспрямованої політики декласації частини польської шляхти.

Велика кількість збіднілих декласованих польських родин, опинившись у стані платників подушного податку, долучилася до виконання державних повинностей, зокрема й рекрутської. Поступово умови життя наблизили їх побут до звичних в українському середовищі норм та традицій. Згодом, остаточно втративши зв'язок з заможною частиною польського етносу, яка і раніше їх не визнавала рівними в майновому і правовому статусах, частина декласованої шляхти практично «розчинилася» в українських громадах краю. Чи не єдиним фактором, який стримував процес асиміляції декласованих польських родин була їх конфесійна приналежність.

Стан однодворців і громадян польського походження часто оновлювався цілими родинами, позбавленими дворянського звання. Завдяки вадам бюрократичної системи, вони, втративши дворянські привілеї, мали можливість певний час відмежовуватись від загальної маси оподаткованих станів [18, с.190]. Зокрема, у Волинській губернії 1850 р. 66 сімей однодворців Ляховецької громади, не були зараховані до окладу, що давало їм можливість уникати сплати подушного податку та виконання рекрутської повинності [1, арк.1]. Тим самим вони уникали асимілятивного впливу останньої.

Після польського повстання 1830 – 1831 рр. в якості покарання у рядовому складі російської армії, крім однодворців, опинилася чимала кількість вихідців із дворянських родів польського походження. Загалом, у 1832 р. до війська було віддано 8424 учасники повстання [25, с.2]. Однак якраз ця категорія, в силу своїх політичних переконань, найбільш твердо стояла за «польську справу» і не піддавалася денаціоналізації навіть в умовах переважаючого російського етнічного оточення у військових підрозділах армії.

Чільне місце в соціально-економічному та суспільно-політичному житті Правобережної України займало єврейське населення, яке до 1827 року не відбувало рекрутської повинності фізично, а натомість сплачувало певну суму грошей за рекрута з громади. 26 серпня 1827 року Миколою I було підписано кілька важливих указів: «О обращении евреев к отправлению рекрутской повинности в натуре, с отменой денежного с них сбора, вместо отправления оной положенного»; «Устав рекрутской повинности и военной службы евреев» з кількома доповненнями, що розтлумачували обов'язки цивільного начальства, губерньського правління і військових прийомщиків у зв'язку з рекрутським набором і стосовно військової присяги євреїв [15, с.43]. Цей указ видавався євреям тим більше жажливим тому, що від них вимагали рекрутів у віці від 12 до 25 років, в той час як від інших – у віці від 18 до 35 [15, с.45]. Ця обставина робила єврейських рекрутів найбільш вразливими, оскільки

ки якраз на неповнолітніх чинився найбільший тиск з метою їх охрещення. Останнє означало втрату зв'язку з власним народом.

Отже з часу поширення рекрутської повинності на населення Правобережної України, російський уряд отримав додаткові засоби для здійснення процесу денаціоналізації мешканців краю і наближення його етносоціальної структури до загальноімперських стандартів. Національна політика імперського уряду, складовою частиною якої було й регулювання рекрутської повинності, була спрямована на зміну етносоціальної, а відтак і культурної та політичної ситуації в краї. А служба в армії стала засобом знеособлення не лише конкретних осіб з числа українців, поляків чи євреїв, а цілих етносів загалом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Житомирської області. Ф. 58. Оп. 1. Спр. 918. 25 арк.
2. Бармак М. Законодавче регулювання переходу шляхти Правобережної України у російське дворянство (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) // *Наукові записки: збірник*. Київ: ІПІЕНД, 2005. С. 246-259.
3. Бармак М.В. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796 – 1914 рр.). Тернопіль, 1999. 208 с.
4. Бармак М.В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Тернопіль: Астон, 2007. 512 с.
5. Березинський В.Г. Реформування місцевих органів військового управління: історичний досвід // *Бюлетень військово-наукової інформації*. Київ: Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, 2004. № 1. С. 57-77; Березинський В.Г. Історичний досвід створення та функціонування органів військового управління // *Матеріали семінару «Реформування системи місцевих органів військового управління»*. Київ: Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, 2004. С. 26-28.
6. Вигівська О. Соціальні долі солдатських дітей-континентів на Волині першої половини XIX ст. // *Часопис української історії*. Вип. 18. С. 1-12.
7. «Этноконфессиональные аспекты проведения рекрутских наборов в Российской империи в XIX в. / Л.Е. Оглоблина, Р.В. Влазнев, Ю.В. Щербина, Л.Е. Яковлева // *Военно-мобилизационная деятельность государства и российское общество XVIII – XX веках: сб. ст. междунар. науч. конф.* Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. С. 28-32.
8. Из воспоминаний отшельника Киевской пустыни // *Киевская старина*. 1887. № 12. С. 750.
9. Кухарук А. Как забирали Хаима: Распространение рекрутской повинности на еврейское население // *Родина*. 2002. № 4-5. С. 74-76.
10. Лапин В. Армия империи – империя в армии: организация и комплектование вооруженных сил России в XVI – начале XX вв. // *Ab Imperio*. 2001. № 4. С. 109-140.
11. Лапин В.В. Солдаты имперской армии на окраинах империи // *Военно-мобилизационная деятельность государства и российское общество XVIII – XX веках: сб. ст. междунар. науч. конф.* Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2008. С. 40-42.
12. Мацко Н. Військово-колоніальна політика царського уряду на Правобережній Україні (к. XVIII – п.п. XIX ст.) // *Матеріали V Всеукр. наук. конф. [«Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації»]*, (Тернопіль, 23–24 грудня 2009 р.). 2009. Ч. II. С. 15–18.

13. Паньків М. М. Національне питання у політиці російського уряду на Правобережній Україні XIX – початку XX ст.: погляд польських істориків. URL: <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/download/777/565/>
14. Паньків М. Поляки в російській імперії. Огляд сучасної польської історіографії // *Схід/Захід. Випуск 9–10. Спеціальне видання*. 2008. С. 319-334.
15. Петровский-Штерн Й. Евреи в русской армии: 1827-1914. Москва: Новое литературное обозрение, 2003. 556 с.
16. Познанский Б. Воспоминания о рекрутчине по прежнему порядку // *Киевская старина*. 1889. № 11. С. 225-256.
17. Реснт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 340 с.
18. Сидорук С.А. Особливості виконання рекрутської повинності подолянами різних національностей і конфесій // *Матеріали IV Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції [присвяченої 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка, 70-річчю визволення Хмельницької області від нацистських окупантів, 50-річчю з часу утворення Хмельницького обласного історико-краєзнавчого товариства]* / [Копилов С.А. (співголова), Реснт О.П. (співголова), Л.В. Баженов (відп. ред. та ін.)]. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2014. С. 187-194.
19. Сидорук С.А. Рекрутчина та солдатчина у сприйнятті українців // *Науковий діалог «Схід-Захід», Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.): у 4-х частинах*. Дніпропетровськ: Видавництво «Інновація», 2014. С. 100-104.
20. Скрипник А. Діяльність губернських Квартирних комісій по забезпеченню розташування регулярних військ у південно-західних губерніях Російської імперії (1800-1860 рр.) // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки* / [редкол.: А.Г. Філіук (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Вип. 7: На пошану академіка П.Т. Тронька (до 100-річчя від дня народження). 576 с.
21. Слободянюк П.Я. Єврейські общини Правобережної України: [наукове історико-етнологічне видання]. Хмельницький, 2005. 409 с.
22. Трофімук Т. М. Законодавча база виконання рекрутської повинності єврейським населенням Волинської губернії наприкінці XVIII – у 20-х рр. XIX ст. // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. № 22. С. 32-37.
23. Філіук А.Г., Сидорук С.А. Вплив церковно-релігійного чинника на особливості виконання рекрутської повинності населенням Поділля // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. Т. 12: Матеріали восьмого круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». С. 230-244.
24. Філіук А.Г. Рекрутська повинність у Правобережній Україні на межі XVIII–XIX століть // *Наукові праці Кам'янець-Подільського університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів і аспірантів. Випуск 3. В 3-х томах*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. Т. 1. С. 17-20.
25. Щепетильников В.В. Комплектование войск в царствование Императора Николая I // *Столетие военного министерства 1802-1902. Главный штаб. Т. IV. Ч. II. Кн. 1. Отд. II*. СПб., 1907. 330 с.

С. Сидорук

Рекрутская повинность и военная служба как средство этнической ассимиляции населения Правобережной Украины в дореформенный период

В статье исследуются ассимилятивные влияния рекрутской повинности и военной службы на жителей Правобережной Украины. Определены основные подходы к изучению данной проблематики в украинской и зарубежной исторической науке и отмечено, что тема еще требует всестороннего, комплексного раскрытия. На основе анализа исторических источников, нормативно-правовой базы и историографии освещены условия и механизм ассимиляции многочисленных этносов региона, а именно: украинцев, поляков и евреев. С момента введения рекрутской повинности в Правобережье в 1794 г. к ее выполнению были привлечены только представители коренного этноса края – украинские крестьяне и мещане, которые сразу сполна ощутили ее тяжесть. Уже через несколько лет выполнения повинности она негативно сказалась не только на экономической жизни края, но на этнодемографической ситуации. С украинской среды вымывались наиболее производительные в хозяйственном и демографическом плане ресурсы. Условия и обстоятельства рекрутского набора оказывали чрезвычайно негативное влияние на морально-психологическое состояние молодых людей, попавших в число новобранцев. Еще до начала службы, в ходе набора, их сила воли ломалась. Это позволяло впоследствии, во время военной службы, полностью лишить людей индивидуального самосознания. Таким способом ассимилировалась значительная часть рекрутов-украинцев. Подобные процессы касались и евреев и поляков, которые были привлечены к выполнению рекрутской повинности в 1827 и 1831 годах соответственно. В статье замечены отдельные особенности влияния рекрутчины на представителей каждого из народов и единую по ним национальную политику российского правительства, направленную на изменение этносоциальной, а затем и культурной и политической ситуации в крае.

Ключевые слова: Правобережная Украина, рекрутская повинность, ассимиляция, украинцы, поляки, евреи

S. Sydoruk

Recruiting principles and military service as a means of ethnic assimilation of the population of Right-Bank Ukraine in the foreign period

The article explores the assimilative influence of recruitment and military service on the inhabitants of Right-Bank Ukraine. The main approaches to the study of this problem in Ukrainian and foreign historical science have been determined and it is noted that the topic still requires comprehensive, comprehensive disclosure. Based on the analysis of historical sources, the legal framework and historiography, conditions and mechanism of assimilation of numerous ethnic groups of the region, namely Ukrainians, Poles and Jews, are highlighted. Since the introduction of the recruitment service in the Right Bank in 1794, only representatives of the indigenous ethnos of the region – Ukrainian peasants and petty bourgeois – were drawn to its implementation, which immediately felt its heaviness. Within a few years of the fulfilment of the obligation, it negatively affected not only the economic life of the region, but also

the ethno-demographic situation. From the Ukrainian environment, the most productive resources in economic and demographic terms were seized. The conditions and circumstances of the recruitment set had an extremely negative impact on the moral and psychological state of young people who were among the recruits. Even before the service began, during the recruitment, their willpower broke down. This allowed later, during military service, to completely deprive people of their individual self-awareness. This way, a significant part of Ukrainian recruits was assimilated. Similar processes concerned Jews and Poles, who were involved in carrying out recruiting duties in 1827 and 1831 respectively. In the article, certain features of the influence of recruitment on the representatives of each of the peoples and a single national policy of the Russian government on them aimed at changing the ethno-social and, later, cultural and political situation in the province are noted.

Key words: Right Ukraine, recruiting service, assimilation, Ukrainians, Poles, Jews.

Отримано: 10.08.2018

УДК 94(477.43/.44)338.43.02«19-20»

А. Ю. Скрипник

ГЕНЕЗА СЛУЖБИ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ В ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВАХ ТА ОРГАНАХ САМОВРЯДУВАННЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ХІХ СТ.

У статті розглянуто факт перебування польської шляхти на службі в російських державних установах правобережних губерній у ХІХ ст. Простежено позитивні й негативні чинники впливу самодержавства на органи дворянського врядування, проаналізовано стосунки між її представниками і керівництвом губерній, висвітлено роль та місце місцевого дворянства у соціально-економічних та політичних процесах на теренах регіону.

Питання перебування представників польської шляхти на службі в місцевих управлінських структурах правобережних губерній Російської імперії наприкінці ХVІІІ – до початку ХХ ст. є досить багатограним. Тому завданням сучасних істориків у дослідженні теми стало: з'ясування причин, які спонукали її представників поступати на службу, та чинників, які породжували непереборну відразу до неї більшої частини шляхти; вивчення мотивацій та сподівань, що плекалися чиновниками-поляками щодо відродження незалежності Польщі. Відомо, що вони використовували службу в російських установах як інструмент прихованого спротиву наступу самодержавства на привілеї та вільності, оскільки його політика була спрямована на нівелювання польського дворянства чи його повну асиміляцію.

Об'єктом дослідження стала шляхта Правобережної України як один з прошарків населення краю, що під впливом примусу бюрократичної машини змушена була змінювати свої традиційні світоглядні та соціальні функції. Предметом роботи є служба представників шляхетського стану у органах самоврядування та державних губернських установах.